

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4
К 86

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 11 від 11.06.2014 р.)

Рецензенти:

Гриць А. М. – доктор психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
Кологривова Е. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету.

Авторський колектив:

Лозова О.М., Міляєва В.Р., Вакуліч Т.М., Кайріс О. Д., Лебідь Н. К., Нагула О. Л., Піркова О. Д., Подшивайлова Л. І., Подшивайлов М. М., Таран О. П., Тохтамиш О. М., Циганчук Т. В., Бреус Ю. В., Конопля О. А., Макарова Н. М., Рафіков О. Р., Юревич А. Ю.

К 86 Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. – Вінниця: "Віндрук", 2014. – 184 с.

ISBN 978-966-96616-8-5

УДК 159.9+159.923.2
ББК 88.4

©Авторський колектив, 2014
© Лозова О.М. (укладач), 2014

ЗМІСТ

Синергійність наукових досліджень професіогенезу психологів: компетентнісний підхід (О.М. Лозова)	5
РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	
1.1. Компетентнісні виміри професії психолога (Л. І. Подшивайлова, М. М. Подшивайлов)	12
1.2. Етична компетентність психолога-практика (О.Д. Піркова)	32
1.3. Підготовка студентів до просвітницько-консультативної діяльності з формування компетентного батьківства (О.Л. Нагула)	40
1.4. Студентська група як чинник набуття професійної компетентності (О.Д. Кайріс).....	67
1.5. Складові компетенції студентів щодо соціально-психологічних явищ міграції, маргіналізації, асиміляції на українських теренах (О.М. Тохтамиш)	76
РОЗДІЛ 2. ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАБУТТЯ СТУДЕНТАМИ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	
2.1. Розвиток потенціалу особистості студентів в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу (Міляєва В.Р., Лебідь Н.К., Бреус Ю.В.)	85
2.2. Психосемантичний зміст картини світу професій абітурієнтів психологічних спеціальностей (О.М. Лозова, А.Ю. Юревич)	106
2.3. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності (Н.М. Дятленко).....	125
2.4. Особливості формування стресостійності у студентів вищих навчальних закладів (Т.В. Циганчук)	134
2.5. Вікова зумовленість суб'єктивної оцінки стресових подій (О.П. Таран, Н.М. Макарова)	151
2.6. Цінність орієнтації студентів-психологів з різними репертуарами життєвих ролей (Т.М. Вакуліч, О.Р. Рафіков)	157
2.7. Самоактуалізація особистості студента у зв'язку з проявами захисних механізмів психіки (О.М. Тохтамиш, О.А. Конопля)	165

СКЛАДОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ МІГРАЦІЇ, МАРГІНАЛІЗАЦІЇ, АСИМІЛЯЦІЇ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ

Тохтамиш О.М.,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.*

Міграцію можна визначити як переміщення осіб через межі адміністративно-територіальних одиниць країни або через державний кордон, зі зміною місця постійного проживання людини назавжди чи на визначений мінімальний період часу, або з регулярним поверненням до нього. Цей мінімальний період часу передбачає здійснене в його межах переміщення зі зміною звичного для людини середовища перебування [3].

Під етнічними міграціями розуміють випадки масових переселень, коли представники того чи іншого етносу (етнокультурної групи) добровільно або вимушено залишають територію місця формування етносу (або тривалого проживання) та переселяються до іншого географічного чи культурного простору. Етнічні міграції, з'явившись в людській історії, створили нову ситуацію, яка в психологічному плані вимагає від людини (і людства в цілому) розуміння як іншого погляду на світ, відбитого в інших етнічних культурах, так і етнічних основ власного існування. Психологічні проблеми етнічних міграцій найбільш яскраво розкриваються в таких етапах або шаблях міграційного процесу, як причини і мотиви міграції, адаптація мігрантів до іншої етнокультурного середовища, адаптація мігрантів до іншої природного (географічного) середовища та трансформація етнічної ідентичності у різних поколінь мігрантів [4].

Найбільш теоретично й емпірично розробленою темою в психології міграцій є проблема психологічної адаптації мігрантів до іншого етнокультурного середовища. Первинний теоретичний розвиток вона отримала в дослідженнях, присвячених так званому «культурному шоку» – явищу, що вивчається на стику кроскультурної психології та психіатрії. Культурний шок розглядається як шок від нового. Гіпотеза культурного шоку заснована на тому, що досвід нової культури є неприємним або шоківим частково тому, що він несподіваний, а частково тому, що може призвести до негативної оцінки власної культури [13].

Кожна культура має безліч символів соціального оточення, як вербальних, так і невербальних (жестів, міміки) способів спілкування, за допомогою яких ми орієнтуємося і діємо в ситуаціях повсякденного життя, наш душевний світ залежить від цих сигналів, багато з яких ми не усвідомлюємо. Коли вся ця незрима система вільної орієнтації у світі раптово стає неадекватною в умовах нової культури, людина відчуває глибоке нервово потрясіння. Величезне число досліджень з міграції та психічного здоров'я дозволяє зробити два глобальні висновки:

1. Зазвичай серед мігрантів більше психічних захворювань, ніж серед корінних жителів. Є ряд винятків із цього правила, але в цілому результати численних досліджень підтверджують цей висновок.

2. Існують важливі відмінності між групами мігрантів як щодо ступеня, так і щодо типу психічних розладів, на які вони страждають. Наприклад, англійці в Австралії мають більш високий рівень алкоголізму (порівняно з корінним населенням), в той час як вихідці з заходу Індії в Англії мають високу частоту випадків захворювання на шизофренію. А. Фарнхем і С. Бочнер роблять висновок, що існують загальні універсальні, специфічні субкультурні та індивідуальні фактори, які, діючи разом, продукують або перешкоджають розвитку психічних захворювань у середовищі переселенців [13].

У руслі робіт, присвячених дослідженню «культурного шоку», виникло припущення, що одним з найбільш істотних факторів, що впливають на адаптацію до іншої культури, є відмінності між культурою країни виходу і культурою країни поселення мігрантів. Дослідники психологічної адаптації прийняли концепцію культурної дистанції для аналізу кількості дистресів в іноземних студентів. Англійський психолог І. Бабікер припустив, що ступінь самотності в новій культурі і супутніх їй дистресів була функцією культурної дистанції між культурою країни виходу і культурою країни, в якій навчалися іноземні студенти. І. Бабікером була створена шкала для вимірювання індексу культурної дистанції (CDI), за допомогою якої дається пряма, об'єктивна оцінка невідповідності між двома культурами, що може і не супроводжуватися суб'єктивним сприйняттям цих відмінностей. Встановлено, що приїжджі з країн з більш «далекою» культурою відчували великі труднощі в сфері формального спілкування, близьких відносин і у встановленні контакту [13].

Одночасно з концепцією «культурного шоку» з'явилася концепція U-подібної кривої пристосування, або ідея, що переселенці до іншого культурного середовища проходять через три основні стадії: початкову стадію піднесеності і оптимізму, за нею слідує період фрустрації і депресії, який поступово змінюється відчуттям відповідності та задоволеності [4].

Багато дослідників вказують на зв'язок між адаптацією до культури й особистісним зростанням. Було висловлено припущення, що люди, які відчують себе комфортно більш ніж в одній культурі, інтелектуально й емоційно більше задоволені життям, ніж монокультурні індивіди. Крім того, багатьма експериментами підтверджується, що діти, переміщені в насичене, складне й мінливе середовище, згодом краще виконують цілий ряд інтелектуальних і когнітивних завдань, ніж діти, які виростили в одноманітному й сенсорно обмеженому середовищі. Вивчення дітей-білінгвів показало, що вони значно краще, ніж мономовні діти, виконують різні когнітивні завдання. Існує припущення про зв'язок між етноцентризмом і одномовністю. Також вважається, що досвідчені і вмілі в культурних

контактах особистості мають у своєму арсеналі більше можливостей подолання життєвих проблем, тобто це сприяє підвищенню адаптивних можливостей індивіда. З цього С. Бочнер робить висновок, що індивіди, які опанували навичками багатьох культур, є представниками людства в майбутньому, оскільки завдяки зростанню кількості кроскультурних контактів світ продовжує «стискатися» [13].

Іншим феноменом іміграції є акультурація, вона з'являється тоді, коли групи індивідів з різних культур вступають у безпосередній і тривалий контакт, наслідками якого є зміни елементів оригінальної культури однієї або обох груп. З початку 1990-х років більш привабливою та адекватною моделлю вивчення психологічної адаптації мігрантів, порівняно з моделлю «культурного шоку», яка панувала в 70-80-х роках ХХ ст., вважається так званий «стрес акультурації» [11].

Дана модель описує ситуацію, коли люди, адаптуючись в іншій культурі, не можуть з легкістю змінити свій поведінковий репертуар, у них з'являється серйозний конфлікт у процесі акультурації. Перевагами цієї моделі можуть бути: а) зв'язок з психологічними моделями стресу, б) термін «шок» має на увазі негативний досвід, а в контексті стресу доступні й інші психологічні процеси (оцінка проблеми та стратегії подолання стресу); в) джерела проблем, які виникли, лежать не в культурі, а в міжкультурній взаємодії (у процесі акультурації).

Відповідно до теорії акультурації, розробленої Дж. Беррі, цей процес пов'язаний з двома основними проблемами: підтримання культури (якою мірою визнається важливість збереження культурної ідентичності) та участь у міжкультурних контактах (якою мірою слід включатися в іншу культуру або залишатися серед «своїх»). Залежно від комбінації відповідей на ці два найважливіші питання виділяють чотири основні стратегії акультурації: асиміляція, сепарація, маргіналізація й інтеграція [11].

Асиміляція – варіант акультурації, за якого емігрант повністю ідентифікується з новою культурою і заперечує культуру етнічної меншини, до якої належить. Сепарація означає, що представники етнічної меншини заперечують культуру більшості і зберігають свої етнічні особливості. Якщо мігрант не ідентифікує себе ні з культурою етнічної більшості, ні з культурою етнічної меншини, то результатом є етнокультурна маргіналізація. Це може бути наслідком відсутності можливості (або інтересу) підтримки культурної ідентичності (часто через вимушені або нав'язані культурні втрати) і відсутності бажання встановлення відносин з навколишнім суспільством (через відкидання домінуючої культури або дискримінації). Інтеграція характеризується ідентифікацією як зі старою, так і з новою культурами.

У більш ранніх дослідженнях вважалося, що найкращий варіант культурної адаптації – асиміляція з домінуючою культурою. Згідно з сучасним поглядом на дану проблему, більш реальним і більш успішним для

етнічних меншин є бікультуралізм, що досягається в процесі інтеграції. При цьому збереження етнічної ідентичності, яке довгий час вважалося дисфункціональним, насправді може відігравати позитивну роль щодо зменшення культурного шоку для недобровільних мігрантів і підтримки позитивної самоідентифікації [12].

Мається на увазі, що недомінантні групи та їх члени є вільними у виборі стратегії акультурації, але це не завжди так. Маргіналізація рідко є результатом вільного вибору індивідів, частіше вони стають маргіналами в результаті спроб насильницької асиміляції у поєднанні з насильницьким відторгненням (сегрегацією). Тільки інтеграція може бути добровільно обраною та успішною стратегією акультурації у групах етнічних меншин, коли основні установки домінуючої групи стосовно культурних відмінностей – це відкритість і прийняття. Для досягнення інтеграції необхідне взаємне пристосування, що включає в себе прийняття обома групами права всіх етнічних груп жити як культурно різні народи. Ця стратегія вимагає від недомінантної групи адаптації до основних цінностей домінуючого суспільства, а домінуюча більшість повинна бути готова адаптувати свої соціальні інститути до потреб усіх етнічних груп мультикультурного суспільства. Вибори стратегій акультурації, як і настановлення на них, можуть широко варіювати [11].

Прийнявши за основу можливість волевиявлення осіб, які мігрують, можна виділити три типи міграції: примусову, вимушену та пошукову. *Вимушена міграція* має економічне або екологічне підґрунтя. *Пошукова міграція* може зумовлюватися не лише економічними чинниками, а наприклад, прагненням до більш повної професійної, творчої самореалізації.

При *примусовій міграції* людина не має вибору. Така міграція є насильницькою, завжди має політичні мотиви, здійснюється під загрозою для життя для людини. Прикладами такої міграції може бути переселення понтійських греків з Криму до Приазов'я у другій половині XVIII століття, переселення радянською владою населення з західних областей України, переселення кримських татар в роки другої світової війни. Такий тип міграції потенційно викликає *соціальну травму* [8], а також, за концепцією польського дослідника П. Штомпки, *культурну травму*, оскільки він: 1) має часову характеристику у вигляді несподіванки й швидкості; 2) має певний зміст та розмах – є радикальним, всеосяжним, зачіпає основи; 3) має витoki – сприймається як екзогенне, те, що приходить ззовні, те, на що ми не впливаємо, а якщо і впливаємо, то неусвідомлено; 4) сприймається в певному мисленнєвому контексті – як щось неочікуване, шокує, подразливе [9, с. 8].

Травматичні події спричиняють порушення звичного образу думок та дій, змінюють життєвий світ людей, їхні моделі поведінки та мислення. При цьому вплив травми є тим більш чутливим, чим більшим є розрив між звичним організованим середовищем та умовами, викликаними травмуючим середовищем, і чим більше травма зачіпає ядро колективного порядку –

сферу базових цінностей, очікувань. Травма є колективним феноменом, станом, який переживає група, громада, суспільство внаслідок руйнівних подій, які інтерпретуються як культурно травматичні. Відзначаються три типи соціальних травматичних симптомів. По-перше, травма виникає на біологічному, демографічному рівні колективності у вигляді біологічної деградації населення, епідемії, розумових відхилень, зниження рівня народжуваності та зростання смертності, голоду та ін. По-друге, травма впливає на соціальну структуру. Вона може зруйнувати канали соціальних відносин, соціальні системи, ієрархію, які склалися. По-третє, травма впливає на культуру. Така травма є найбільш важливою, тому що вона, як всі феномени культури, має найсильнішу інерцію, продовжує існувати довше, ніж інші види травм, іноді поколіннями зберігається в колективній пам'яті або в колективному несвідомому, час від часу, за сприятливих умов, виявляючи себе. Яскравим прикладом тут є травми племінні, етнічні, національні, які коріняться в насильницьких, травматичних подіях минулого, раптово виявляються у вигляді вибухів внутрішньогрупової ненависті, конфліктів, воєн: в Африці, у пострадянських республіках, на Балканах.

Розуміння культурної травми, звичайно, залежить від того, який сенс ми надаємо визначенню культури. У цьому плані можна припустити, що культура виражає світ колективних смислів і символів, розпадаючись на дві основні категорії: 1) нормативні (аксіологічні) компоненти: цінності, норми, правила, ролі, стилі, смаки і т.д.; і, 2) когнітивні компоненти: вірування, переконання, доктрини, теоретичні побудови, парадигми. Внаслідок стрімких, радикальних соціальних змін «подвійність культури» виявляється своєрідно: травматичні події самі по собі несуть певний сенс, наділяються значенням членами колективу, порушуючи світ смислів, несуть культурну травму. Якщо відбувається порушення порядку, символи знаходять значення, відмінні від тих, які вони зазвичай означали. Цінності втрачають цінність, вимагають нездійснених цілей, жести і слова позначають щось відмінне від колишніх значень. Вірування відкидаються, віра підривається, довіра зникає, харизма терпить крах, ідоли руйнуються. Цікавою є ще одна підгрупа культурних травм. Якщо погодитися, що колективна культура є основним каркасом самовизначення колективної ідентичності, встановлення меж категорії «ми», протилежної категорії «вони» або тій, яка їй протистоїть, то розкол культурного порядку буде часто порушувати колективну ідентичність. Більше того, криза ідентичності і зусилля з метою відновити, заново сконструювати колективну ідентичність виявляться емпірично найбільш помітним проявом культурної травми [9, с. 10-11].

В соціальній психології поведінку людини, яка мігрувала чи мігрує, нерідко пов'язують з конформізмом, пасивним, пристосовницьким прийняттям групових стандартів у поведінці, безапеляційним визнанням існуючих порядків, норм і правил, безумовним схилянням перед авторитетами. Такий конформізм може означати для людини, яка потрапила

в нове соціокультурне середовище, три різні, хоча зовні й подібні явища: брак власних поглядів, переконань, слабкість характеру, пристосуванство; однаковість у поведінці, згоду з поглядами, нормами, ціннісними орієнтаціями більшості оточення; результат тиску групових норм на індивіда, який внаслідок цього починає діяти, думати, відчувати так, як і інші члени групи.

Розрізняють два різновиди конформізму: поступливість, тобто неширий, зовнішній конформізм, і схвалення, який пов'язується із щирістю, внутрішнім конформізмом. Перебуваючи у новому оточенні, людина змушена приймати його норми і правила, що дозволить їй скоріше не лише пристосуватися до нових обставин життя, але й адаптуватися і, що найголовніше, інтегруватися в нове суспільство, проявляючи себе як особистість.

Як похідні від конформізму використовують поняття «конформна поведінка» і «конформність». Серед дослідників побутує думка, що конформна поведінка – це відповідна дія чи певна поведінка індивіда в умовах конкретної ситуації і групового тиску (впливу). Йдеться про проблему відповідності вербальної реакції дійсній поведінці, яка у деяких дослідженнях формулюється таким чином: чи змінюється думка внаслідок того, що індивід переконався в чомусь, тобто чи відбулися зміни його когнітивної структури, чи він лише зовні демонструє зміни, а насправді залишається при власній думці. Причиною такої зовнішньої поведінки може бути небажання конфліктувати, прагнення зберегти хороші стосунки з членами групи тощо.

Стосовно конформності, то під нею розуміють таку особливість чи властивість індивіда як члена групи, яка проявляється у його схильності дотримуватися думки групової більшості, піддаватися реальному чи уявному тискові групи. Вважається, що конформність – явище неоднозначне, в першу чергу тому, що саме поступливість людини далеко не завжди свідчить про реальні зміни у її сприйнятті [7, с. 69].

Такі форми поведінки особистості за умов перебування в новому соціокультурному оточенні не характерні для індивіда, вони трактуються як крайні і пов'язані, скоріш за все, з дезадаптаційними процесами та індивідуальними особливостями людини. Вплив іносоціальної (іноетнічної) групи на людину має зовнішній характер, тривалість конформної поведінки обмежується конкретною ситуацією. Стосовно ідентифікації, то, як рівень конформної поведінки, вона так само, як і за звичайних умов, може існувати у двох формах:

- 1) нагадувати ідентифікацію в її класичному варіанті, коли індивід повністю чи частково уподібнює себе іншим членам групи;

- 2) здійснюється у формі рольових відносин, тобто учасники взаємодії очікують одне від одного певної поведінки, намагаючись виправдати взаємні очікування.

Процеси міграції впливають на сферу пізнавальних функцій людини: на перший погляд здається, що особи, особливо конформні, проявляють менший інтелект, ніж незалежні, адже вони характеризуються догматичністю, стереотипністю мислення, нечіткістю думки та висловлювань. Водночас конформність як риса особистості може й добре прислужитися людині: пристосовуючись до нового оточення, індивід краще його пізнає, починає добре орієнтуватися в ситуації, що, у свою чергу, сприяє оптимізації пізнавальних процесів. Однак стресова ситуація може викликати і зовсім протилежну поведінку: активізуються усі потенційні можливості людини, навіть усупереч конформності, вразливості, маючи на меті не тільки вижити, але й досягти певного зростання, проявляє наполегливість, рішучість, а подекуди і войовничість.

Переміщення в іноетнічне середовище, опанування новими навичками і вміннями – процес тяжкий і для людини з адекватною самооцінкою, а тим більше для особи з певним комплексом неповноцінності, заниженою самооцінкою. У багатьох, хто опиняється в новому оточенні, у сфері самосвідомості відбуваються непрості зміни. Перед ними постає питання: або чогось досягти, або опинитися на узбіччі. І вони діють як у відповідності до нових умов життя, так і у відповідності до своїх потреб, запитів, можливостей, до свого самопочуття, самовідчуття себе серед інших, до своєї самооцінки. Одні в стосунках з іншими проявляють авторитарність, незалежність, від чого часто-густо страждають, адже нове оточення не терпить самовпевнених і самозакоханих, інші занепокоєні сприйняттям себе «чужими», що позначається на якості роботи, адже постійне занепокоєння впливає на продуктивність праці, на міжособистісні контакти, роблячи їх часто неадекватними, неефективними. Інші, пристосовуючи своє світосприйняття до нових умов і заховавши частину себе десь далеко всередині, витрачають час на вивчення оточення і знаходження себе і своєї особистості в ньому.

Дослідження процесів міграції показує, що конформізм – це феномен, який виконує важливі функції у процесі соціалізації особистості, її інтеграції в іноетнічну соціальну спільноту. Разом з тим, конформізм може й перешкоджати розвитку індивіда [7, с.70-71].

Асимілятивна поведінка, з точки зору психології соціалізації особистості, окремими авторами характеризується як прагнення людини пристосуватись до зовнішніх обставин на шкоду своїм бажанням і можливостям. Для адаптивного рівня психічного здоров'я воно має врівноважуватись процесом акомодатії, або акомодивною поведінкою, яка має риси активності, наступальності, прагненням підкорити оточення власним потребам [5]. Протилежну точку зору на розуміння психології асиміляції та акомодатії, разом з Ж. Піаже, займають інші автори [6], які стверджують, що сутність процесу акомодатії є пристосування до вимог суспільства, а процес асиміляції характеризується активним впливом людини

на соціальне середовище, яке його змінює. З нашої точки зору, це протиріччя знімається, якщо відповісти на питання, що розглядається суб'єктом та об'єктом асимілятивного процесу. В індивідуальній психології об'єктом цього процесу доречно розглядати оточення, а суб'єктом – саму людину, а на соціально-психологічному рівні суб'єкт та об'єкт міняються місцями, суб'єктом стає соціальне середовище, а індивід відіграє роль пасивного об'єкта.

Місце процесу асиміляції в розвитку особистості та її соціальній творчій реалізації можна простежити на схемі, запропонованій В. Ямницьким [10] (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок адаптивних процесів акомодациї та асиміляції в соціалізації та творчій самореалізації особистості

Як зазначається в енциклопедичних джерелах [2], українські землі з доби античності були тереном активних міжетнічних контактів, що приводили до асиміляції різних етнічних спільнот. Зокрема, за часів Київської Русі давньоруське населення поступово асимілювало частину кочових племен переважно тюркського походження, що осідали на південно-східних кордонах (печеніги, торки, половці, чорні клобуки та ін.). У польсько-литовську добу потужних асиміляційних впливів (полонізації) зазнали українські аристократичні верстви – князі та шляхта. Асиміляція вищих українських станів шляхом їхньої інкорпорації до імперських еліт відбувалася і в Російській (малоросійське дворянство) та Австрійській імперіях.

У XIX – на початку XX століття царат проводив цілеспрямовану політику мовно-культурної асиміляції. Наслідком асиміляційних процесів

стало формування комплексу меншовартості та провінційності, який в українській літературі й публіцистиці називається «зросійщення», «русифікація», «малоросійство». Асиміляційних впливів зазнало й українське населення у межах Польщі, Румунії та Угорщини.

За радянської доби насильницька асиміляція українців та інших етнопонаціональних спільнот у межах УРСР сягнула значних масштабів, з масовими репресіями та фізичною ліквідацією української інтелігенції й українських інституцій, впровадженням російської мови, депортацією, декларацією офіційного курсу на штучну конвергенцію всіх національностей СРСР в єдину квазіспільноту – «радянський народ» тощо [2, с. 145].

Дослідженню асимілятивних процесів внаслідок примусового переселення мешканців Західної України з Галичини до Донбасу в 40-х роках присвячує увагу історик Д. Білий. За його оцінками, приблизно чверть сучасного населення Донбасу є галичанами за походженням, при цьому автор підкреслює різницю стосовно збереження національно-культурної ідентичності в сільській місцевості та її втрату серед населення, яке проживає в містах. Цю втрату він пов'язує з комплексом меншовартості, який сприяє процесу асиміляції та руйнуванню ідентичності, і підкреслює роль релігійної установи (Греко-католицька парафія), яка робить свій внесок у збереження української ідентичності. Іншим осередком збереження ідентичності виступали працівники вищої освіти зі Львова, які регулярно поповнювали штат провідного університету Донбасу [1].

Таким чином, соціально-психологічні явища, пов'язані з міграційним процесом на території України, мають загальні закономірності та власну специфіку. Наслідки примусової міграції відображаються опосередковано й тепер, зокрема, на політичному та соціально-культурному рівнях. Найбільш поширеним типом міграції в сучасній Україні є міграція, зумовлена економічними процесами, тобто, трудова міграція [3]. Соціально-психологічні процеси асиміляції, акультурації, маргіналізації, проявлення конформізму, збереження культурної ідентичності, які супроводжують міграцію в Україні, відображаються при цьому якісно своєрідним способом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білий Д. Галичани на Донбасі: еволюція ідентичностей / Д. Білий. – Електронний ресурс, режим доступу: <http://zbruc.eu/node/5911>
2. Енциклопедія історії України: В 10 т. / Редкол.: В.А.Смолій та ін. – К.: Наукова думка, 2003 – Т. 1: А-В. – 2003. – 688 с.
3. Западнюк С.О. Міграції населення України – Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук / С.О. Западнюк. – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 19 с.
4. Лебедева Н.М. Прикладные аспекты этнической психологии / Н.М. Лебедева // Психология / под ред. В.Н. Дружинина. – СПб.: Питер, 2001. – С. 399-415.
5. Малкина-Пых И. Г. Кризисы подросткового возраста / И. Г. Малкина-Пых –

М.: Эксмо, 2004. – 384 с.

6. Музика О.Л. Цінності обдарованої особистості / О. Л. Музика // Обдарована дитина. – 1998. – №4. – С. 6-10.

7. Орбан-Лембрик Л. Специфіка міжособистісної і міжгрупової взаємодії в умовах міграції / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – № 5. – С. 68-80.

8. Ходорівська Н. Чорнобиль і людина: соціальна адаптація / Н. Ходорівська – К.: Інститут соціології НАН України, 2005. – 216 с.

9. Штомпка П. Социальное изменение как травма / П. Штомпка // Социологические исследования – 2001. – №1. – С. 6-16.

10. Ямницький В.М. Психологія життєтворчої активності особистості: Монографія/ В.М. Ямницький – Одеса: СВД Черкасов М.П., Рівне: РДГУ, 2004. – 360 с.

11. Berry. J.W. Psychology of acculturation / Berry. J.W. // J. Berman (Ed.), Cross-cultural perspectives: Nebraska Symposium on motivation. – Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1990 – vol. 37 – pp. 201–234.

12. Berry J.W. Cross-cultural psychology: Research and applications / Berry J. W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R. – New York: Cambridge University Press, 1992. – 588 p.

13. Furnham A., Bochner S. Culture Shock: Psychological reactions to unfamiliar environments. – L.& N.Y.. 1986. – 320 p.